

Др Велинка Грозданић

редовни професор Правног факултета Универзитета у Риједи

## КРИВИЧНОПРАВНИ ПОГЛЕД НА САМОУБИСТВО

*У савременим друштвима аутономија воље појединца добија све већу улогу. Прихватањем тзв. права на самоодређење, према коме је човек господар не само свог тела, него и свог живота, питање права на самоубиство постаје све актуелније. Аутономно одлучивање појединаца о свом животу обухвата, поред права на живот, и право на смрт. Другим речима, ако човек има право на живот, а то је данас изван сваке сумње, онда из тог његовог права произлази и његово право да сам себи одузме живот односно одлучи о тренутку престанка свог живота. Међутим, док је право на живот већ одавно препознато као најважније људско право, признато без резерве у савременим друштвима и загарантовано бројним међународним и националним документима, право на смрт тек постепено заузима правни простор. У овом раду се настоје понудити одговори на неке правне дилеме у вези са самоубиством, покушајем самоубиства и лекарски потпомогнутим самоубиством, кроз анализу кривичноправних норми позитивног права, али и правних извора из дубље прошлости.*

Кључне речи: Самоубиство. – Право на смрт. – Еутаназија.

### 1. ПРАВНА ЗАШТИТА ЖИВОТА ЧОВЈЕКА

Правним нормама уређују се друштвени односи како би се осигурао ред и стабилност у друштвеној заједници. Поред правних постоје и друге друштвена правила, као обичајне норме (понашања људи створена дуготрајним, непрекидним понављањем) или моралне норме (норме створене у свијести људи на основи оног што сматрају да је добро или зло). Међутим, за разлику од свих осталих норми, једино иза правних норми стоји држава с апаратом физичке присиле, с предвиђеним санкцијама за оне који се не понашају у складу с њима, било да чине оно што норме забрањују или не чине оно што норме налажу. Тако правне норме путем забрана или налога, с једне

стране, и казни с друге, утичу на понашања људи, усмјеравајући их према јединственом присилном реду који одговара интересима, циљевима и вриједносном саставу у некој друштвеној заједници. Стога се може рећи да су правна правила, у савременим друштвима углавном обликована кроз устав, законе и подзаконске акте, јасна порука о вриједностима која се у неком друштву штите и промичу.

Правна правила, као и право уопште, нису статична, непромјенљива категорија. Како се циљеви, интереси и вриједносни састави неке друштвене заједнице мијењају, мијењају се и правна правила. Ипак, неке вриједности су непромјењиве и остају као трајни и стални пратиоци људског рода. Једна таква вриједност јесте живот човјека. Шта више, то је највиша вриједност, јер је то једино стање у којем се може остварити свака друга вриједност, претпоставка свих других вриједности, будући да су само у животу могући слобода, мир, пријатељство, сигурност, љубав, праведност, благостање и остала добра.<sup>1</sup> Стога се право на живот сматра темељним људским правом које заслужује посебну правну заштиту.

Живот човјека данас се штити и у међународном и у националном праву. Тако сви важнији међународни документи који се баве људским правима наводе право на живот као темељно људско право.<sup>2</sup> Исто тако, готово сви уставни савремених држава прокламирају право на живот као темељно и универзално људско право које припада свим људима.<sup>3</sup> Стога је сасвим јасно да казнени закони савремених држава, одређујући врло различите садржаје усмрћења друге особе као казнена дјела и прописујући за починитеље таквих дјела строге казне, пружају кривичноправну заштиту животу човјека. Другим ријечима, правна присила путем кривичноправних санкција штити људски живот забрањујући убијање. Од ове готово свеобухватне заштите живота путем многобројних инкриминација предвиђених у кривичном законодавству (убиство, тешко убиство, убиство на мах, чедоморство, убиство на захтјев, нехатно проузроковање смрти и читав низ различитих кривичних дјела са смртном посљедицом) постоје и неки изузеци који се, унаточ томе што се ради о лишењу живота, не сматрају кривичним дјелима. Тако се усмрћење нападача у нужној обрани или усмрћење особе приликом отклањања опасности у крајњој нужди, наравно уз задовољење увјета прописаних за-

<sup>1</sup> Н. Висковић, *Теорија државе и права*, Загреб 2006, 133.

<sup>2</sup> Примјерице Опћа декларација о људским правима ОУН (1948) у чл. 3 прокламира право на живот као опће људско право; Еуропска конвенција за заштиту људских права и темељних слобода (1950) у чл. 2 истиче право сваког на живот заштићен законом, итд.

<sup>3</sup> Устав Републике Хрватске у чл. 21, ст. 1 прописује: „Свако људско биће има право на живот“, Устав РХ, *Народне новине* бр. 41/2001, прочишћени текст 55/2001 (исправак).

коном, неће сматрати кривичним дјелом. Исто тако, а с обзиром на то да убиство чини онај „тко усмрти другога“, јасно је да одузимање властитог живота – самоубиство, у савременом кривичном праву више није кривично дјело. Међутим, кроз дугу повијест људског друштва према самоубицама се различито поступало и неријетко се самоубиство сматрало врло тешким кривичним дјелом које је за собом повлачило и строго кажњавање.

## 2. КАЖЊАВАЊЕ САМОУБИЦА КРОЗ ИСТОРИЈУ

Урањати у кривичноправне садржаје појединих правних извора један је од начина приближавања спознајама о кажњавању самоубица кроз повијест. Спознаја би била цјеловита када би била праћена изучавањем праксе поступања у појединачним случајевима и особито политике кажњавања у одговарајућим временским раздобљима. Међутим, већ и анализа нормативних садржаја има своје значење, јер се кроз правна правила вјерно исказује вриједносни сустав одређене заједнице, али и односи моћи кроз репресивне механизме. У кривичноправним одредбама увијек се рефлектује слика кривичног права одређене заједнице, а кроз њу и слика друштвених, економских, политичких и културних прилика времена којем припадају правни извори.

Изворно, самоубиство се није сматрало деликтом убиства, већ као повреда посебних дужности према друштву.<sup>4</sup> Посебне дужности према држави имали су на пример, војници, али се њихов покушај самоубиства кажњавао као дезертерство. Стога не изненађује да најстарији и најзначајнији писани правни извори старог века (на пример, Хамурабијев закон, тек нешто млађи од 2000. године пре Хр. или Законик XII плоча из 450. године пре Хр.) не спомињу никакву забрану самоубиства.

Истовремено, плуралитет мишљења античког друштва доноси врло различите ставове о самоубиству. Тако, примјерице, кирењани, киници, епикурејци и стоици признају врховну вриједност појединца, чија слобода почива у моћи да сам одлучује о властитом животу или смрти. У њиховим очима живот заслужује да се сачува само ако је добар, што ће рећи ако је у складу с разумом, људским достојанством и ако доноси више задовољства него боли. У супротном случају, лудост је чувати га.<sup>5</sup> С друге стране, потпуно супротне ставове налазимо код двојице великана грчке мисли, Платона и Аристотела. Тако

<sup>4</sup> R. Maurach, *Deutsches Strafrecht Besonderer Teil*, Verlag C. F. Müller, Karlsruhe 1964, 16–19.

<sup>5</sup> G. Minois, *Historija samoubistva*, Novi Sad 2008, 49, 59, 325.

Платон, постављајући питање што треба да снађе човјека (...) који је убио сам себе, насилно се лишио оног дјела живота који му је био досуђен, иако га држава није осудила на такав поступак, а није га ни невоља натјерала на то, изазивајући тешке болове, а он није у стању да је избјегне; нити је на њега пала срамота које се не може ослободити и која му живот чини несносним, него је сам без икаквог оправдања сам себи пресудио гоњен slabим карактером и одвратним кукавичлуком (...), одговор види у слиједећем: гробови самоубица који на тај начин завршавају живот морају бити смјештени на усамљеним мјестима, и тамо не смије нитко други бити сахрањен. Такве људе треба сахрањивати без икакве почести, на неком неплодном и непознатом мјесту (...). Гроб не смије обиљежавати никакав споменик или наслов.<sup>6</sup> Дакле, према Платону, безразложна самоубиства, а то је свако самоубиство изван три наведена случаја (пресуде, тешке болести, тешке срамоте) треба бити „кажњено“ мјестом и начином покапања тијела самоубице. Осуду самоубиства и кажњавање самоубица ускраћивањем грађанских права заговара и Аристотел, сматрајући самоубиство кукавичким чином којим се избјегава одговорност и наноси неправда и себи и држави.<sup>7</sup>

У средњем вијеку, под утицајем цркве, самоубиство се изједначава с убиством и врло тешко постмортално кажњава. Леш самоубице се скрнави, не дозвољава се сахрана у посвећену земљу и конфискује се имовина самоубице. Унаточ неких разлика у већини европских средњовјековних држава, самоубиство је гријех, а самоубице особе опсједнуте демонима. Тако се у средњовјековној Енглеској за самоубиство вјеровало да је дјело противно Богу, краљу и природи. Самоубицама се, стога, постхумно судило пред поротом и истражним судијом. Уколико би се прогласили кривима, сва њихова добра прелазила су у власништво круне. Овакво правно правило чланове обитељи самоубице доводило је до потпуног сиромаштва. Уз одузимање имовине, самоубицама се ускраћивао хришћански покоп. Често су се сахрањивали на раскршћима путева, голи, а кроз тијело им се забијао колац. Колац би знао стршити изван хумке, како би се пролазници опоменули на тако стравичан чин.<sup>8</sup> У средњовјековној Француској су се примјењивали локални обичаји и статути, те су се самоубицама изрицале различите санкције у различитим дијеловима државе. Одмазда над тијелом самоубица проводила се овисно о њиховом полу. Мушкарце се вјешало, док се жене спаљивало. Наиме, самоубице је

<sup>6</sup> Платон, *Закопи*, књ. IX, 873д, Београд 1971, 385–386.

<sup>7</sup> Аристотел, *Никоманова етика*, Загреб 1988, 54 и 113.

<sup>8</sup> J. M. G. Williams, *Suicide and Attempted Suicide*, Penguin Books Ltd., London 2002, 2–4.

сустизала иста она казна која се изрицала убицама. Жене убице се или закопавало или спаљивало, но како се закопавањем не би могла постићи генерална превенција самоубистава, жене које би си одузеле живот су се спаљивале.<sup>9</sup> У поступању према лешевима самоубица уочљива су древна празновјерја, чији је циљ спријечити самоубице да се врате и узнемиравају живе. Тако се, на пример, у Мецу леш износи из куће кроз рупу ископану испод прага, затвара се у буре које се баца у ријеку, а на бурету стоји објава: „Пустити низ воду, не дирати, тако је пресуђено“. У Швајцарској, посебице у Женеву и Цириху, предвиђале су се ригорозне казне за самоубице и биле су прилагођене начину почињења самоубиства: дрвени клин се забија у лобању ако се самоубица пробо ножем; закопава се у пијесак на пет стопа од воде ако се радило о утапању; сахрањује се под планином, са три велика камена на глави, стомаку и стопалима ако је смрт посљедица пада. У неким дијеловима Немачке леш се вуче на решетки, вјеша се окован и оставља да иструне на лицу мјеста. Тијело се најчешће налази у обрнутом положају, вуче се и вјеша са главом надоље.<sup>10</sup>

Најзначајнији правни извори средњег вијека, велики кривични законици, свједоче о суровости казни за одузимање властитог живота, али и о уважавању неких мотива самоубица. Тако познати законик немачког цара Карла V, тзв. *Constitutio Criminalis Carolina* из 1532. године, конфискацију свих добара у корист владара предвиђа само у случају да окривљеник против којег је започео кривични поступак, или осуђеник одузме себи живот из страха од заслуженог кажњавања. Но, уколико је особа себи одузела живот због тјелесне болести, меланхолије, слабости душе или неке друге сличне болести, њезине наследнике неће стићи конфискација добара.<sup>11</sup> Уважавање различитих мотивација за одузимање властитог живота налазимо и у Казненом законуку аустријског цара Јосипа II (*Constitutio Criminalis Josephina*) из 1787. године. У овом законуку предвиђа се и строго кажњавање покушаја самоубиства – бацање у тамницу за неодређено вријеме.<sup>12</sup> У још једном значајном законуку XVIII стољећа *Constitutio Criminalis Theresiana* (1786), аустријском Казненом законуку царице Марије Терезије, самоубиство је било кривично дјело, што је у складу с теолошким и морализирајућим духом закона. Покушај самоубиства кажњавао се према дискреционој оцјени суда, а самоубице које

<sup>9</sup> A. Murray, *Suicide in the Middle Ages*, Vol. II: *The Curse on Self-Murder*, Oxford University Press, Oxford 2000, 33.

<sup>10</sup> G. Minois, 59.

<sup>11</sup> Чл. 135. *Constitutio Criminalis Carolina*.

<sup>12</sup> Чл. 123, 124 и 125 *Constitutio Criminalis Josephina* из 1787. године.

су успјеле у свом науку сустижало је уништавање тијела као да се радило о звијерима.<sup>13</sup> Према кривичноправним одредбама *Theresiana*-е самоубице су починиле двоструки гријех, па им се стога ускратио достојан покоп (*honesta sepultus*), те их се осуђивало на псећи покоп (*canina sepultus*) или на раскршћима са штапом прободеним кроз тијело. Обитељ самоубице проглашавала се нечасном, те је се настојало осиромашити конфискацијом имовине.<sup>14</sup>

„Како је то у пракси изгледало може се видјети из процеса проведеног 1775. године на балзамираном лешу Кристофа Коа, сељака старог четрдесет пет година који се убио објесивши се у својој кући. Двије године и четири мјесеца након извршеног самоубиства, уз присуство леша којег свједоци не могу препознати, јер је већ почео трулити изречена је коначна пресуда: ‘Пресуда заснована на закључцима краљевих људи изјављује да је по свим прописима утврђено да се покојни Кристоф Коа уништио и убио краватом коју је везао себи око врата, а затим за љестве које воде до пећи за крух смјештеним подно његове куће, те се стога ради надокнаде штете и очувања јавног интереса, налаже да се успомена на њега угаси и потисне за сва времена, да његов леш буде причвршћен за решетку да би био вучен по прометним улицама и раскрсницама и, затим, до трга да би ту био објешен за ноге на веома висока вјешала, да ту остане три сата, а да се затим баци на сметлиште, да се његова покретна имовина конфисцира у корист његова властелина, да се трошкови процеса наплате од тога властелина, а осуђује се и на додатну казну од три ливре у корист Његова величанства, које треба узети из његових осталих добара, будући је пресуђено на његову штету’“.<sup>15</sup>

Унаточ строгасти и ригидности правних норми из кривичних законика средњег вијека, кроз цијелу повијест људског друштва, а особито у XVIII веку јавља се све више мислилаца који имају толерантнији став према добровољној смрт. Питање о смислу, односно бесмислу кажњавања леша постаје све чешће. Тако познати италијански правник и мислилац *Cesare Beccaria* у свом дјелу *О злочинима и казнама* из 1764. наводи: „Самоубиство је злочин за који изгледа да учиниоца не може стићи казна у правом смислу ријечи јер би она погодила једино невинне људе или пак његово мртво тијело које ништа не осјећа. У овом другом случају казна неће направити већи утисак на живе од онога што би га направило бичевање кипа. У првом пак случају она је неправедна и произвољна јер политичка

<sup>13</sup> L. Von Barr – T. S. Bell, *History of Continental Criminal Law*, The Lawbook Exchange Ltd., New Jersey 1999, 250.

<sup>14</sup> A. W. Barber, „The European Law of Torture“, *The Popular Science Monthly* 44/1894, 658.

<sup>15</sup> G. Minois, 325.

слобода људи захтијева да казне буду искључиво особне (...). Зато, премда је самоубиство гријех што га кажњава Бог који једини може некога казнити након смрти, то није злочин пред људима јер би казна, умјесто да погоди самог кривца, погодила његову обитељ“.<sup>16</sup>

Многи други аутори – филозофи, правници, теолози, лијечници истражују етиологију суицидалних понашања налазећи оправдања за самоубиства због тешких психичких или физичких болести. Ова идеја о медицинским разлозима самоубилачких радњи ишла је у правцу ослобођења од одговорности оних који су се убили. И тако, у периоду строгих кривичних закона, драстичних казни за самоубице, пријетњи вјечним проклетством, постепено сазријевају ставови о немоћи репресивног сустава и бесмислици кажњавања самоубица. Ови ставови ублажавају друштвену осуду самоубица и полако тупе оштрицу кривичноправне реакције. Крајем XVIII века започиње декриминализација самоубиства, која ће у неким државама наступити тек у двадесетом стољећу.<sup>17</sup>

### 3. СУДЈЕЛОВАЊЕ У САМОУБИСТВУ

У савременом кривичном праву самоубиство, па ни његов покушај, нису кажњиви. Међутим, ако је самоубиство неке особе резултат дјеловања и доприноса неких других особа, поставља се питање њихове кривичне одговорности. Савремено кривично право, па тако и хрватско, ова понашања прописују као кривична дјела. Тако је, према Казненом закону РХ кажњиво судјеловање у самоубиству и то као навођење или помагање другој особи да почини самоубиство (чл. 96. КЗ).<sup>18</sup> Другим ријечима, ко наведе другога на самоубиство или му помогне у самоубиству, па оно буде почињено, чини кривично дјело за које је предвиђена затворска казна од шест мјесеци до три године. Наводити другога на самоубиство значи потицати на различите начине (наговором, молбом, захтјевом) другу особу да се убије, односно с намјером утицати на вољу друге особе да донесе одлуку и сама себи одузме живот. Помагање је пружање помоћи, фи-

<sup>16</sup> С. Beccaria, *O zločinima i kaznama* (prijevod A. Cvitanić), Split 1984, 115, 117.

<sup>17</sup> Тако је у Енглеској тек 1961, а у Ирској још и касније 1993. године, донесен *Suicide Act* који укида казнено дјело самоубиства.

<sup>18</sup> Казнени закон Републике Хрватске, *Народне новине* бр. 110/97, 27/98 (испр.), 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03 Одлука УСРХ, 105/04, 84/05 (испр.), 71/06, 110/07 и 152/08. Ово је кривично дјело посебно прописано јер се радње потицања и помагања не би могле рјешавати у оквиру опћих одредби о судионишту, будући је кажњавање потицатеља и помагача овисно о кривичном дјелу главног починитеља којег код самоубиства нема јер самоубиство није кривично дјело.

зичке (на пример, стављање на располагање средстава за извршење суицида) или психичке (на пример, давање савјета или упута), особи која је већ донијела одлуку о самоубиству. Починитељ овог кривичног дјела, било потицатељ или помагач, одговараће само ако је самоубиство и почињено.

Међутим, ако се наводи на самоубиство или се помаже у самоубиству малолетној особи (од 14 до 18 година старости) или особи чија је способност схваћања свог поступања и владања својом вољом у значајној мјери смањена, за кажњавање судионика није нужно да самоубиство буде почињено, већ је довољно да буде само покушано. Ово је тежи облик кривичног дјела судјеловања у самоубиству па је закон предвидио и тежу затворску казну од шест мјесеци до пет година.

Најтежи облик овог кривичног дјела постоји ако се судјелује у самоубиству дјетета (особе до 14 година старости) или особе која није у могућности схватити значење својег поступања или не може владати својом вољом. Овдје је очигледно да починитељ искориштава незрелост или немогућност особе да расуђује и одлучује, па је у таквим случајевима судјеловање у самоубиству изједначено с кривичним дјелом убојства (казна затвора од пет до петнаест година). Исто као у претходном случају, довољан је и сам покушај самоубиства.

Посебан облик кривичног дјела судјеловања у самоубиству предвиђен је у ситуацијама нехајног проузроковања самоубиства особе која се према починитељу налази у односу какве подређености или зависности, а услијед окрутног и нечовјечног поступања према њој од стране починитеља. Овдје је ријеч о различитим облицима физичког или психичког злостављања, безобзирног и нечовјечног поступања услијед чега је зависна особа доведена у за њу безизлазну ситуацију па се одлучује на самоубиство. С обзиром на блажи, нехатни облик кривње у односу на посљедицу (самоубиство особе), за ово је понашање прописана и блажа казна – новчана казна или казна затвора до три године.

У судској пракси кривично дјело судјеловања у самоубиству врло је ријетко. Ова изузетност односи се на све облике овог кривичног дјела. Због недостатка новије релевантне судске праксе наводе се два старија случаја: у првом случају (Кж. 595/54) маћеха сурово и нечовјечно поступа са својом пасторком па је ова услијед таквог поступка извршила самоубиство, а у другом случају (Кж. 75/57) оптужени по занимању професор, злостављао је тешко у више наврата своју жену, предбацивао јој да је неписмена, некултурна и ускраћивао јој је средства за живот, што је на њу оставило тежак утисак у толикој мјери,



да је једног дана извршила самоубиство вјешањем.<sup>19</sup> Нешто новији примјер из судске праксе је слиједећи случај: „Сурово је и нечовјечно поступила с особом која је њој у односу подређености и зависности и тиме из нехаја изазвала самоубиство у покушају те починила кривично дјело из чл. 96, ст. 4 КЗ оптуженица која је свог пасторка, старог 16 година, вријеђала и понижавала, ускраћујући му његу и нужну помоћ због властитог алкохолизма, због чега је пасторак заједно с оптуженичином кћерком у више наврата бјежао из куће, а онда једног дана у четири сата ујутро одлучио да си одузме живот те написавши опрштајно писмо узео припремљени отров за пољске штеточине и пружио га устима, али је у том тренутку наишао његов отац који му је избио чашу с отровом из руке“ (VSRH, I Кж. 157/89 од 13. српња 1989).<sup>20</sup>

#### 4. ПОМАГАЊЕ У САМОУБИСТВУ И УСМРЋЕЊЕ НА ЗАХТЈЕВ

Казнено дјело судјеловања у самоубиству обрађено у претходном поглављу није лако разграничити од кривичног дјела усмрћења на захтјев (чл. 94 КЗ). Ради се о намјерном убојству друге особе до којег је дошло на иницијативу жртве и то кроз њезин „изричит и озбиљан захтјев“. Овакав захтјев подразумејева да је жртва способна за постављање таквог захтјева и да је потпуно свјесна посљедице свога захтјева. Одлука жртве изречена кроз захтјев писменим или усменим путем, па чак и самим конклюдентним радњама, мора бити јасна, недвојбена, неупитна. Ако таквог захтјева нема или се ради о захтјеву који је дат под присилом, пријетњом, у заблуди или је на било који други начин изнуђен, неће се радити о овом кривичном дјелу, већ о убиству. Усмрћење на захтјев садржајно није ништа друго до самоубиство преко друге особе.

Међутим, формална разлика између једног и другог кривичног дјела је јасна. Наиме, ако неко предузима радњу усмрћења друге особе, он је увијек починитељ и то кривичног дјела убиства. Ако радњу усмрћења друге особе преузима умјесто жртве, на њезин изричит и озбиљан захтјев, радит ће се о кривичном дјелу усмрћења на захтјев. Међутим, ако има улогу потицатеља или помагача, а радњу усмрћења

<sup>19</sup> В. Zlatarić, *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, II, Posebni dio*, Zagreb 1958, 97.

<sup>20</sup> Овдје треба напоменути да по садашњем Казненом закону Хрватске овај случај не би нити био казнено дјело јер је самоубиство остало у покушају, а за нехајни облик казног дјела судјеловања у самоубиству Казнени закон захтјева почињено самоубиство. По ранијој одредби која се примијенила на овај случај, било је довољно да самоубиство буде само покушано.

чини сама жртва, радит ће се о судјеловању у самоубиству. Сасвим једноставно речено, ако особа набавља отров за жртву да се она сама усмрти, она само судјелује у самоубиству те особе. Међутим, ако је усмрћује дајући јој отров и то на захтјев жртве како би јој скратила муке, ријеч је о усмрћењу на захтјев. У првом случају одлука о усмрћењу у рукама је жртве (она може починити самоубиство или од њега одустати), а у другом у рукама починитеља (он може починити усмрћење друге особе или од тога одустати).<sup>21</sup>

Кривично дјело усмрћења на захтјев правни је одговор на проблематику еутаназije (убиства из самилости), која је и у данашње вријеме још увијек предмет бројних контроверзи.<sup>22</sup> Једни је сматрају злочином, а други, пак, хуманим чином. Док противници еутаназije тврде да се напретком знаности и медицине живот може само продужити, али не и скратити, поборницима допуштености „лаке смрти“ важан је аргумент по којему се умјетним путем продужава умирање, а не живот.<sup>23</sup>

Данас постоји обимна литература, бројна истраживања и многи случајеви којима се настоји сензибилизирати јавност било за или против еутаназije. Пажњу свјетске јавности изазвао је 1976. године случај *Karen Ane Quinlan*, дјевојке која је пала у кому након погубне конзумације дроге и алкохола, па је дисала уз помоћ респиратора. Након неколико мјесеци, када је постало очито да се Карен налази у неповратно вегетирајућем стању, њезини су родитељи затражили искључење респиратора. Болница се успротивила том захтјеву и тада започиње правосудна битка која је трајала годину дана. Првоступањски суд је одлучио да лијечници морају учинити све да дјевојка остане у животу, а искључење респиратора би било убиство. Поводом жалбе родитеља Врховни суд државе *New Jersey* је утврдио да постоји правна основа за доношење одлуке о искључењу апарата и закључио да право избора смрти има предност над државним интересима очувања живота грађана. Након искључивања апарата дјевојка је почела дисати сама и умрла је шест година послје од упале плућа.<sup>24</sup>

<sup>21</sup> У кривичном праву разграничење између судјеловања у самоубиству и усмрћења на захтјев, односно између судиоништва (потцања и помагања) и починиства рјешава се теоријом власти над дјелом која је усвојена у Казненом закону.

<sup>22</sup> Појам еутаназije (лака смрт, олакшање смртне муке, усмрћење неизљечиво болесних и сл.) шири је од појма усмрћења на захтјев, јер обухваћа и усмрћење тешких болесника без њиховог захтјева, па чак и без њиховог изричитог пристанка.

<sup>23</sup> А. Kurtović, I. Petrić, „Kazneno djelo usmrćenja na zahtjev i eutanazija“, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 21, 2/200, 656.

<sup>24</sup> T. J. Gardner, *Criminal Law, Principles and Cases*, West Publishing Company, St. Paul Minn. 1989, 328.

За кривично право свако усмрћење друге особе је кривично дјело. Чињеница да је до усмрћења дошло на изричит и озбиљан захтјев жртве одражава се на врсту убиства, па Казнени закон РХ такво убиство сматра лакшим, привилегираним убиством и за њега прописује блажу казну затвора (од једне до осам година), него за убиство. Стога се може закључити да инкриминирањем усмрћења на захтјев Казнени закон РХ забрањује тзв. активну еутаназију, односно усмрћење другог чињењем и када постоји не само пристанак, већ и изричит и озбиљан захтјев жртве. Међутим, друкчије ствар стоји с пасивном еутаназијом, која се састоји у усмрћењу пропуштањем или прекидањем лијечења (нечињење) и која је према владајућем мишљењу допуштена. Полази се од тога да право на самоодређење, додуше, не иде тако далеко да оправдава захтјев умирућег да га други убије, али оправдава његово одбијање лијечења.<sup>25</sup> Штавише, у Казненом закону РХ лијечење без пристанка особе предвиђено је као кривично дјело самовољног лијечења (чл. 241).<sup>26</sup> Сасвим једноставно речено, према Казненом закону РХ активна еутаназија је забрањена и кажњива, а пасивна не само да је допуштена, већ је и понашање супротно изричитој забрани или уз изостанак пристанка особе која је способна дати пристанак, забрањено и кажњиво.

## 5. ПРАВО НА ЖИВОТ – ПРАВО НА СМРТ

Право на смрт може се дефинирати као право појединца на окончање властитог живота. Иако се може на први поглед чинити апсурдним, право на смрт произлази из права на живот. Наиме, ако човек има право на живот, а то је изван сваке сумње, онда из тог његовог права произлази и његово право да сам себи одузме живот, односно одлучи о тренутку престанка свог живота. Другим ријечима, аутономно одлучивање појединца о свом животу обухваћа поред права на живот и право на смрт. Међутим, док је право на живот већ одавно препознато као најважније људско право, признато без резерве у савременим друштвима и загарантирано бројним међународним и националним документима, право на смрт тек постепено заузима правни простор.

<sup>25</sup> P. Novoselec *et al*, *Posebni dio kaznenog prava*, Zagreb 2007, 30.

<sup>26</sup> Треба напоменути да казног дјела самовољног лијечења неће бити у случајевима када је законом прописано присилно лијечење или је лијечење, хируршки или други медицински захват подузет према особи која није при свијести или је неспособна за расуђивање, а није доступан члан уже обитељи или законски заступник, а одгодом лијечења или захвата био би угрожен њезин живот или би дошло до знатног погоршања њеног здравља (чл. 241, ст. 4 КЗ).

Први корак у том правцу може се сматрати чињеница да се самоубиство данас не сматра правно забрањеним дјелом. Дакле, човјеку је признато право на проузрочење властите смрти и у случају да у томе не успије, за покушај самоубиства неће бити кажњен. Ипак, поставља се питање да ли некажњивост самоубиства доиста значи признање права на смрт? Наиме, самоубиство се и даље сматра прије свега социјално патолошком појавом коју друштво не само да има право, већ има и обавезу спријечавати. То значи да друштво мора имати правне механизме у функцији превенције суицида. Један такав правни механизам је и Закон о заштити особа с душевним сметњама.<sup>27</sup> Њиме се, између осталог, регулише и присилна хоспитализација особа с душевним сметњама. Тако се особа с тежим душевним сметњама, која услијед своје душевне сметње озбиљно и изравно угрожава властити живот или здравље или сигурност односно живот или здравље или сигурност других особа, може смјестити у психијатријску установу без свог пристанка (чл. 22). Нема никакве сумње да сваки потенцијални самоубица озбиљно и изравно угрожава свој живот, што значи да ће у сваком таквом случају правна основа за присилни смјештај и присилно лијечење бити задовољена. Чињеница да се можда не ради о особи с тежим душевним сметњама сасвим сигурно неће утјецати на одлуку о присилној хоспитализацији из једноставног разлога што је свако самоубиство најлакше интерпретирати на нивоу психичког поремећаја.<sup>28</sup> Зар човјек не мора бити луд да би се убио? И зар није управо покушај самоубиства доказ нечијег лудила? Оваква питања стољећима су се постављала у филозофским расправама о самоубиству, а позитивни одговори на њих ублажавали су друштвену, моралну и кривичноправну осуду доводећи до декриминализације самоубиства. До истог закључка долази се и ако се крене од неке од бројних дефиниција менталног здравља које поштивање живота укључују у свој садржај. Тако примјерице: ментално здрава особа је она која живи на основу принципа љубави, разума и вјере, која поштује живот, свој властити, као и живот других људи.<sup>29</sup>

<sup>27</sup> Закон о заштити особа с душевним сметњама, *Народне новине* бр. 111/97, 27/98, 128/99 и 79/02.

<sup>28</sup> Закон о заштити особа с душевним сметњама, особу с тежим душевним сметњама дефинира као душевно болесну особу, особу с душевним поремећајем, недовољно душевно развијену особу, овисника о алкохолу или дрогама или особу с другим душевним сметњама која није у могућности схватити значење својег поступања или не може владати својом вољом или су те могућности смањене у толикој мјери да јој је неопходна психијатријска помоћ (чл. 3, т. 1 и 2).

<sup>29</sup> Е. Фром, *Здраво друштво*, Београд 1980, 202. Мора се примјетити да је ово прилично строга дефиниција ментално здраве особе јер су по њој све самоубице, али и све убојице априори душевно болесне особе или барем особе које нису ментално здраве.

Тако долазимо до закључка да човјек данас има право на смрт све док не донесе одлуку којом бира смрт. Наиме, у тренутку када то право настоји реализирати својим избором окончања живота, не признаје му се способност слободног избора. Тако реализација права на смрт доводи у питање примарну људску вриједност – слободу човјека, односно његову слободну вољу да у двојби бира живот или смрт. Унаточ врло различитим ставовима по питању слободне воље човјека, од апсолутног индетерминизма, по којем је воља потпуно слободна и неовисна од било каквих утјецаја, до апсолутног детерминизма, који у потпуности негира слободу воље, полази се од претпоставке да је сваки одрастао човјек који има способност схваћања значења својих радњи и могућност владања својом вољом, биће слободе, које у различитим друштвеним увјетима и особним околностима својим разумом и вољом бира своје понашање и због те могућности избора за њега је и одговоран. Цјелокупно друштвено нормирање, укључујући и правне норме, темељи се на овој претпоставци о слободи воље одраслих особа. У противном, ако те слободе воље нема због недораслости или стога што је искључена свијест или воља, на пример, због душевне болести, привремене душевне поремећености, недовољног душевног развитка или неке теже душевне сметње, онда се свака норма чини бесмисленом, јер је особа не разумије, па се нити може понашати с њом у складу.

Да ли ускраћивање могућности слободе воље самоубицама значи да свјесног и вољног самоуништења нема нити може бити? Односно, ако су свијест или воља самоубица увијек под утицајем одређеног стања патологије (суманутих идеја, чулних обмана, депресије, итд.), онда заправо добровољне смрти не постоје. Међутим, ако све то није тачно, ако међу самоубицама постоји тек одређени постотак душевно поремећених, није ли онда према свима другима изван тог постотка непоштовање њиховог избора смрти с образложењем о искљученој слободи воље, својеврсно понижење, па чак и насиље над њима? Другим ријечима, нису ли присилним лијечењима потенцијалних, али „убројивих“ самоубица, пријеђене границе власти коју друштво може легитимно имати над појединцем? Ако су заштита друштва и спријечавање повреде других једина сврха ради које се сила може праведно примијенити над било којим чланом цивилизоване заједнице против његове воље, онда једино понашање појединца због којег је он одговоран друштву јесте оно које се тиче других. Његово властито добро, физичко или морално, није довољно оправдање. Он не може бити праведно присиљен да што чини или да се суздржи, јер ће за њега бити боље да тако ради, јер ће га то учинити сретнијим, или зато што би по мишљењу других то било мудро или правилно.

Да би то било оправдано понашање од којег га желимо одвратити морало би бити срачунато да учини зло неком другом.<sup>30</sup>

Поред тога треба имати на уму да се питања везана уз право на смрт, било кроз свјесну одлуку о самоубиству или помоћи при самоубиству, односе на најособније и најинтимније изборе које особа може учинити током живота. Да ли их је зато тако тешко разумјети? Исто тако, не може се игнорирати чињеница да је бирање смрти од стране неке особе „ударац“ свима осталима, па и друштву у цјелини, које се није побринуло да се дилема живот или смрт никад не појави. Да ли га је зато тако тешко прихватити?

Оваква, али и бројна друга питања везана уз право на смрт, постављаће се све док знаност не понуди егзактне одговоре и то прије свега на питање о слободи човјекове воље. Наиме, сасвим је јасно да је управо слобода воље црта разграничења допуштеног од недопуштеног понашања, односно критериј за признавање или непризнавање права човјеку да сâм изабере тренутак окончања свог живота. До тада право ће врло опрезно и полако прилагођавати своје норме захтјевима друштва и то само у мјери у којој неће рескирати могуће злоупотребе нових рјешења.

Velinka Grozdanić, PhD

Full Professor

University of Rijeka Faculty of Law, Croatia

## A CRIMINAL LAW APPROACH TO SUICIDE

### *Summary*

The idea of the autonomy of will re-gains its relevance in the modern societies. The same goes for the concept of the right to self-determination, according to which every individual is the master not only of their body, but also of their life. The right of individual to make autonomous decisions regarding their living includes not only the right to life, but also the right to death. Human right to life is recognized in present times beyond any doubt, and from the right to life derives the right of each individual to take their own life, that is to decide on ending it.

However, while the right to life has been recognized as the most important human right, acknowledged without any reserve in the modern societies, and guaranteed by numerous international and national docu-

---

<sup>30</sup> J. S. Mill, „O слободи“, *Izabrani politički spisi*, Informator, Zagreb 1988, 118.

ments, the right to death is entering the legal space very slowly. The main purpose of this article is to offer legal analysis of this controversial issue. The author scrutinizes provisions of the Penal Code of the Republic of Croatia, as well as some historical legal sources, in respect of suicide, attempted suicide and physician-assisted suicide.

Key words: *Suicide. – The right to die. – Euthanasia.*